

GRADINA NA BOSUTU KOD VAŠICE

UDK 903.43 (497.1) "6387"

Primljeno/Received: 2003. 05. 14.

Prihvaćeno/Accepted: 2003. 09. 15.

Petar Popović

SCG 11000 Beograd

Arheološki institut

Knez Mihajlova 35/IV

Gradina na Bosutu čini jedan od značajnih centara u nizu kasnolatskih utvrđenja koja su se nalazila na levoj obali reke Bosut. Bila je branjena sa svih strana velikim opkopom i izdvojena kao dve celine. Pored opsežnih zaštitnih sistematskih istraživanja, rekognosciranja i manja sondiranja pokazala su da naselje nije bilo ograničeno samo na Gradinu već je zahvatalo daleko širi prostor. Keramički materijal pripada standardnim oblicima karakterističnim za oblasti koje su naseljavali Skordisci. Ostaci nekropole otkriveni na potezu Kablarovac istočno od utvrđenja mogu se za sad uslovno dovesti u vezu sa Gradinom. Tu je pronađeno više, uglavnom oštećenih metalnih predmeta, delova nakita, manje oružja, koji okvirno pripadaju periodu od kraja III do I veka pre n.e.

Ključne reči: Gradina na Bosutu, Srem, latenska kultura, utvrđena naselja, Skordisci

U arheološkoj literaturi poznata su tri značajna praiistorijska lokaliteta na levoj obali reke Bosut nizvodno od Vinkovaca koji, zahvaljujući karakterističnim topografskim odlikama, nose isti naziv. Reč je o Gradini u Privlaci, Gradini u Oroliku, dok je treća, koja se nalazi nešto dalje od obližnjih sela, poznata kao Gradina na Bosutu (za Privlaku i Orolik v. Majnarić-Pandžić 1969; 1970: 55pp, T. LIII-LIV; 1981; 1984; 1996: 260 pp.). Krajem XIX veka, u vreme izgradnje mosta i lokalnog drumca, delom je oštećena i tada se prvi put pominje kao arheološki lokalitet (VHAD II, 1880, 123). Nalazi se između sela Batrovci i Vašica na putu koji od trase Beograd - Zagreb vodi na sever prema Šidu i Iloku.

Iskopavanja Gradine na Bosutu započeo je Muzej Srema iz Sremske Mitrovice 1964.-1965. godine (Tasić 1965). Već prvi rezultati ukazali su na značaj ovog višeslojnog nalazišta. Na delu koji je bio najugroženiji sve jačom rečnom erozijom radovi su 1975. godine prerasli u zaštitna sistematska istraživanja, na kojima je saradivalo više institucija. Trajala su do 1988. godine i ispitano je oko 650 m². Prvo naselje na ovom mestu nastalo je u vreme finalnog neolita, a sa većim ili manjim prekidima život se nastavio tokom eneolita, bronzanog i gvozdene doba, tako da se formiralo

uzvišenje sa kulturnim slojevima visokim skoro 6 metara. Zahvaljujući moćnoj stratigrafiji debljine preko 3 m koja pripada starijem gvozdenom dobu, nalazi su svrstani u Bosutsku grupu i predstavljaju jednu od polaznih tačaka za izučavanja ovog perioda u oblastima jugoistočne Panonije i Podunavlja (Popović 1981; Popović-Radojčić 1996). Najmlađi slojevi sa kasnolatskom keramikom visoki su oko 1 m i skoro su potpuno uništeni ukopavanjem recentnih grobova.

Radovi na ovom projektu završili su se 1989. godine manjim iskopavanjima na potezu Kablarovac koji se nalazi istočno od lokaliteta. Mada su naselja na Gradini iz različitih perioda trajala stotinama godina, tada su prvi put u njenom okruženju otkriveni ostaci nekropole koja je u ovom slučaju pripadala latenskom periodu.

Gradina se izdiže oko 10 m od okolnih njiva i dominira ovim delom ravnog Srema. Sa jedne strane omeđena je rekom i potokom Struga koji teče iz obližnje bare i uliva se u Bosut pored lokaliteta. Sa druge strane obuhvata je širok i dubok odbrambeni rov. Plići rov deli Gradinu na veći plato približne veličine 150 x 40 m i manje uzvišenje zvano Gradac, površine oko 50 x 25 m. O obimu zemljanih radova prilikom izgradnje utvrđenja najbolje svedoče rezultati

Sl. 1. Gradina na Bosutu, pogled sa reke - blokovi A-D (1983.)

Sl. 2 Gradina na Bosutu, sonda II, jugoistočni profil (1975.)

istraživanja odbrambenog rova vršenih 1981. i 1984. godine (Medović 1986: 68). Prema nekim podacima na tom mestu širina rova iznosila je oko 35 m a dubina 8,7 m, što znači da je naselje moglo biti opasano vodom sa svih strana. Arheološki materijal potvrđuje da je ovo utvrđenje impozantnih razmera formirano u vreme kasnog latena. Izgled naselja koje je izlazilo na reku nemoguće je utvrditi jer je u vreme visokih voda jedan deo odneo Bosut. Isto se može reći i za način izgradnje bedema, jer su istraživanja bila usmerena na priobalni deo, dok je strana prema rovu znatno oštećena prilikom izgradnje puta. Rekognosciranja su pokazala da naselje nije bilo ograničeno samo na Gradinu. Severoistočno od rova, na nekoliko hektara pod njivama, nađeni su lep i latenska keramika. Kada se pređe potok Struga, nešto dalje uzvodno, prilikom manjeg sondiranja otkriveni su ostaci keramičkih peći i mnogobrojni delovi posuda koje okvirno odgovaraju istom periodu. Sve to upućivalo je da se pored utvrđenja, na okolnom prostoru, širilo otvoreno naselje sa pratećim objektima.

Rezultati istraživanja latenskog horizonta na Gradini objavljeni su sasvim sumarno i bez mogućnosti da se ulazi u detaljnije analize (Popović 2001: 88, Pl. 5). Obimna dokumentacija sa ovog lokaliteta nalazi se u Zavodu za zaštitu spomenika kulture u Sremskoj Mitrovici, a pokretni materijal smešten je u Galeriji Save Šumanovića u Šidu, tako da detaljna obrada ovih nalaza tek predstoji. Zato je na ovom mestu prikazan izbor do sada neobjavljene kasnolatenske grnčarije sa Gradine. Predmeti druge vrste su retki, navodim deo bronzane narukvice sa plitkim urezima i delove narukvice od stakla plave boje ukrašene belom pastom koja se na ovim prostorima često nalazi na lokalitetima s kraja II i iz I veka pre n.e. (T. 1.1-2). Par ulomaka posuda ornamentisanih žigovima ukazuju na nešto stariji period (T. 1.7-8), dok ostali nalazi uglavnom pripadaju standardnim oblicima koji su široko zastupljeni na teritorijama Skordiska. To su posude od dobro prečišćene gline rađene na vitlu, koje posle pečenja imaju sivu ili crvenkasto mrku boju. Čine ih posude sa drškama tipa kantaros (T. 1/3-5), zdele raznih dimenzija sa unutra povijenim obodom i često

ukrašene belim horizontalnim trakama, kao i mnogobrojne zdele različitih varijanti "S" profilacije (T. 1/10-21; T. 2). Zatim, tu su posude većih dimenzija namenjene za skladištenje hrane. Ukrašene su bojenim trakama ili uglačanim mrežastim ornamentom, linijama cik-cak ili u vidu valovnice (T. 3/1-6). Lonci su grube fature, uglavnom izrađeni rukom, imaju zadebljani obod ispod koga je žleb, a na zidovima se nalaze vertikalni, češljasti ili metličasti urezi (T. 3/7-16). Lonci koji ispod oboda nose plastičnu traku sa otiscima prsta javljaju se ređe i vode poreklo još iz starijeg gvozdеног doba (T. 3/17). Kao što se vidi, repertoar oblika sa Gradine za sada ne donosi ništa posebno novo i uglavnom se uklapa u tipološku sliku kasnolatenske keramike Srema, Bačke i Istočne Slavonije (Majnarić-Pandžić 1970; 1996; Jovanović, B.- Jovanović, M. 1988; Popović 2001; Dizdar 2001).

Najstariji latenski nalaz koji se uslovno može vezati za Gradinu na Bosutu jeste deformisana bronzana fibula koja odgovara horizontu Duchcov (T. 4/1; Popović 1996: 118). Otkrivena je slučajno, krajem sedamdesetih godina, nekoliko stotina metara od Gradine prema Kablarovcu. Zahvaljujući površinskim nalazima i pretpostavkama da se na ovom prostoru krije nekropola starijeg gvozdеног doba, u proleće 1989. godine odlučeno je da se ovo mesto bolje ispita. Tako je oko 800 m istočno od Gradine, u šumi na potezu Kablarovac, otvorena sonda veličine 4 x 8 m. Ispod sloja šumskog humusa debljine 0,40 - 0,60 m uz severozapadni profil konstatovana je zona tamno mrke zemlje sa tragovima gari i crveno zapečene zemlje. Sonda je proširena i pokazalo se da se zona širi dalje prema severozapadu. U tom delu su na dubini od cca. 0,40 do 0,80 - 1,10 m otkriveni fragmenti keramike i spaljenih ljudskih kostiju, kao i više, uglavnom vatrom oštećenih, metalnih predmeta. Sav materijal nađen je na površini od 15-20 kvadratnih metara, a zbog ograničenog vremena dalja iskopavanja su obustavljena. Na osnovu dobijene situacije došlo se do zaključka da je reč o perifernom delu uništene nekropole.

Posle čišćenja i konzervacije metalnih predmeta, obavljenih u Muzeju Vojvodine u Novom Sadu, dobili smo nešto jasniju sliku o repertoaru otkrivenih nalaza.

Najviše predmeta odnosi se na delove ukrasne opreme, dok je oružje bilo slabije zastupljeno.

Bronzana fibula, koja je bila pod slojevima korozije, dobila je pravi izgled tek posle konzervacije (Popović 2002: Pl. II.6; T. 4/2). Srednjolatske fibule tog tipa, koje na nozi i luku imaju kuglasti dodatak, često su zastupljene na keltskim lokalitetima, ali primerci kod kojih se između kugli nalazi ležište sa umetnutim emajlom imaju direktne analogije sa lokaliteta Baraće u Đerdapu i u ratničkom grobu sa Čubarskog brda kod Negotina koji je datovan u kraj III i početak II veka pre n.e. (Popović 1991: 166, Sl. 1/6; 2002: 352).

Astragalni članci između kojih se nalaze rebra sa horizontalnim urezima imaju neke oblike karakteristične za kraj starijeg gvođenog doba i kao deo nošnje ostaju u upotrebi do srednjolatskog perioda (T. 4/12-13). Jedna kopča sa dugmetom ima zvonastu petlju sa pravougaonom pločicom, ukrašenu punciranjem i urezima (T. 4/14). Po obliku slična je kopčama iz grobova 4 i 26 iz Osjeka. Drugi primerak kopče, koji ne pripada ovom tipu, toliko je oštećen da ga je teško tačnije rekonstruisati (T. 4/15). Po nekim opštim odlikama (zajedno sa perlom T. 4/10), ovi nalazi odgovarali bi kraju III, ili II veku pre n.e. i tako prethodili astragalnim pojasevima karakterističnim za kasni laten (Božić 1981; Jovanović 1998: 64pp.). Posebno je zanimljivo što je ovde reč o delovima nekoliko različitih pojasnih garnitura, ali s obzirom na okolnosti nalaza svaki pokušaj rekonstrukcije bio bi puko nagađanje.

Narukvice su zastupljene sa nekoliko različitih tipova. Jedna otvorena grivna je od bronzne i ukrašena urezima, dok su tri od gvožđa i imaju prebačene krajeve (T. 4/3-6). Poseban tip predstavljaju narukvice od gvođenog lima kod kojih je središnji deo raskovan i lučno povijen (T. 4/7-9). Sačuvani su samo delovi, ali je očigledno da pripadaju varijantama narukvica koje srećemo u grobovima od Sotina, preko Karaburme i Rospa Ćuprije do krajeva nizvodno od Đerdapa. Skoro po pravilu nalaze se u ratničkim grobovima i datovane su u kasni laten, ali najviše primeraka pripada rasponu od sredine I veka pre n.e. do početka nove ere (Popović 1999: 48pp, Fig. 3).

Sličan hronološki okvir može da se odnosi i na kopče tipa Laminci. Obe su oštećene i sačuvani su samo delovi debljeg gvođenog lima. Jedna je ovalnog

oblika i ima vertikalne ureze koji celu površinu dele na nekoliko polja u vidu metopa sa krugom u sredini (T. 5/12). Druga je pravougaonog oblika, bez tragova ukrasa, i očuvan je samo deo kopče sa dugmetastim jezičkom (T. 5/11). I u ovom slučaju najbliže analogije možemo da potražimo u grobovima iz Sotina, ali pojasevi ovog tipa zastupljeni su na daleko širem prostoru (Majnarić-Pandžić 1990; Popović 1999: 51pp. Fig. 4).

Od oružja tu su samo dva slabo očuvana koplja čija bi dužina mogla da iznosi oko 40 cm i manje koplje dužine 18 cm (T. 5/1-3). Najverovatnije pripadaju kasnolatskom periodu, kao i gvoždena mamuza koja čini deo konjaničke opreme (T. 5/4). Na kraju treba pomenuti komade bronzanog lima, ali je o tim fragmentima teško reći nešto određenije (T. 4/5-8).

Otkriće ove nekropole u blizini Gradine imalo je izuzetan značaj i daje mogućnosti da se ceo kompleks sagleda u novijem svetlu. Time se otvaraju neka pitanja o hronološkoj i kulturnoj pripadnosti ove nekropole i njenog odnosa prema Gradini. Ali, pre obrade do sada otkrivenog materijala bilo bi preuranjeno donositi različite pretpostavke, a još manje bilo kakve zaključke.

Već prema dosadašnjim rezultatima može se zaključiti da je Gradina na Bosutu predstavljala jedno od najznačajnijih kasnolatskih utvrđenja u zapadnim oblastima Skordiska. Od istočne Slavonije prema Sremu Bosut je prolazio kroz nepregledne šume i preko naselja kao što su Dirov brijeg u Vinkovcima, gradina u Privlaci, Oroliku i na Bosutu, vezivao ove krajeve sa dolinom Save (Dizdar 2001: 93pp.). Po svemu sudeći Gradina na Bosutu imala je velike sličnosti sa utvrđenjem u Privlaci. U oba slučaja način fortifikacije zasniva se na širokom opkopu koji je bio povezan sa rekam, a utvrđenje bilo podeljeno na dva dela. Sasvim je moguće da su se i ovde nalazili bedemi učvršćeni slojem zapečene zemlje, kao na Privlaci ili drugim mestima (Majnarić-Pandžić 1984). Svi ovi lokaliteti imaju slične karakteristike, posebno keramika, što svedoči o istoj ekonomskoj i kulturnoj osnovi. Pripadaju periodu oppida koji se u ovim krajevima završava u vreme rimskog osvajanja krajem I veka pre n.e. ili početkom nove ere, kada se u ovim naseljima život prekida. Izgleda da u rimsko doba Bosut nije imao veći značaj jer je put od Sirmiuma išao uz južne obronke Fruške gore i *Bacuntius* dodiruje samo na mestu gde je na osnovama naselja Skordiska nastao panonski grad *Cibalae*.

POPIS LITERATURE

- Božič 1981 D. Božič: Kasnolatenski astragalni pojasevi tipa Beograd. *Starinar* n.s. XXXII, Beograd, 1981, 47-56
- Dizdar 2001 M. Dizdar: *Latenska naselja na vinkovačkom području*. DissMonZ 3, Zagreb, 2001.
- Jovanović&Jovanović 1988 B. Jovanović & M. Jovanović: *Gomolava. Naselje mladog gvozdenog doba*. Novi Sad-Beograd, 1988.
- Jovanović 1998 M. Jovanović: Astragalni pojasevi na području centralnog Balkana i jugoistočne Evrope. *Rad Muzeja Vojvodine* 40, Novi Sad, 1998, 39-59
- Majnarić-Pandžić 1969 N. Majnarić-Pandžić: Gradina, Orolik-kasnolatensko naselje. *Arheološki pregled* 11, Beograd, 1969, 79-81
- Majnarić-Pandžić 1970 N. Majnarić-Pandžić: *Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu*. AMC 2, 1970.
- Majnarić-Pandžić 1973 N. Majnarić-Pandžić: Kasnolatenski keltski grobovi iz Sotina. *VAMZ* 3 ser. sv. VI-VII, 1972-1973, 55-74
- Majnarić-Pandžić 1981 N. Majnarić-Pandžić: Gradina u Privlaci - utvrđeno kasnolatensko naselje. *Arheološki pregled* 22, Beograd, 1981, 45-47
- Majnarić-Pandžić 1984 N. Majnarić-Pandžić: Prilog problematici kasnolatenskih naselja u Slavoniji. *Opusc. Archaeol.* 9, 1984, 23-34
- Majnarić-Pandžić 1990 N. Majnarić-Pandžić: Novi nalaz pojasne kopče tipa Laminci iz Siska. *VAMZ* 3 ser. sv. XXIII, 1990, 55-68
- Majnarić-Pandžić 1996 N. Majnarić-Pandžić: Einige Beispiele der spatlatènezeitlichen Siedlungen in Nordkroatien und ihre Beziehung zu den Zentren der frühen Romanization. *AV* 47, 1996, 257-265
- Medović 1986 P. Medović: Utvrđena praistorijska naselja u Vojvodini. U: *Odbrambeni sistemi u praistoriji i antici na tlu Jugoslavije*. Novi Sad, 1986, 65-73
- Popović 1981 D. Popović: Über die Ergebnisse der Untersuchungen auf der Siedlung Gradina am Bosut. In: *Die ältere Eisenzeit in der Wojwodina und ihre Verbindungen mit anderen donauländischen und benachbarten Gebieten*. *Materijali XIX*, Novi Sad, 1981, 57-62
- Popović & Radojčić 1996 D. Popović & N. Radojčić: Gradina na Bosutu (katalog izložbe). Galerija Save Šumanovića, Šid, 1996.
- Popović 1991 P. Popović: Mlade gvozdeno doba Đerdapa. *Starinar* n.s. XL-XLI (1989-1990), Beograd, 1991, 165-176
- Popović 1996 P. Popović: Early La Tène Between Pannonia and the Balkans. *Starinar* n.s. XLVII, Beograd, 105-125
- Popović 1999 P. Popović: The Scordisci and the Bastarnae. In: *Le Đerdap / Les Portes de Fer à la deuxième moitié du premier millenaire av. J.Ch. jusqu'aux guerres daciques*, ed. M. Vasić, Beograd, 1999, 47-54
- Popović 2001 P. Popović: La céramique de la Tène finale sur les territoires des Scordisques, *Starinar* n.s. L (2000), 2001, 83-111
- Popović 2002 P. Popović: Enamel and Scordisci. *Godišnjak. Centar za Balkanološka ispitivanja* XXXII/30, Sarajevo-Frankfurt am Main-Berlin-Heidelberg, 2002, 349-361
- Tasić 1965 N. Tasić: Gradina na Bosutu. Vašica, Šid, višeslojno praistorijsko naselje. *Arheološki pregled* 7, Beograd, 1965, 47-50

SUMMARY

GRADINA ON BOSUT NEAR VAŠICA

Key words: Gradina on Bosut, Srijem, the La Tène Culture, fortified settlements, Scordisci

The site is located in Srijem, between the villages Batrovci and Vašica, on the road leading north towards Šid and Ilok from the Highway Belgrade-Zagreb. The settlement was partially damaged by construction of bridge and local road at the end of the 19th century, when it was first mentioned as an archaeological site. The excavations at Gradina on Bosut started in season 1964-1965. The results confirmed huge importance of this multi-layered site, but part of the settlement was exposed to extensive erosion caused by the river. Therefore, in the period from 1975 to 1988, several institutions conducted joint project of systematic protective excavations of that section (Fig. 1-2). The first settlement at this site dates back to the late Neolithic, and with some interruptions, the site was continuously inhabited through the Eneolithic, Bronze Age, and Iron Age. The result of that activity is elevation with more than 6 meters thick cultural layers. The Early Iron Age on this site is represented with 3 m thick cultural layer and the finds were attributed to the Bosut Culture. Therefore, this site is considered to be one of fundamental points for study of the Early Iron Age period in the area of South-eastern Pannonia and the Danube Valley. The latest layers are around 1 m high and almost completely destroyed by recent burials. Numerous finds, mostly pottery belong to the Late La Tène Culture and correspond to the standard repertoire of the Scordisci (T. 1-3).

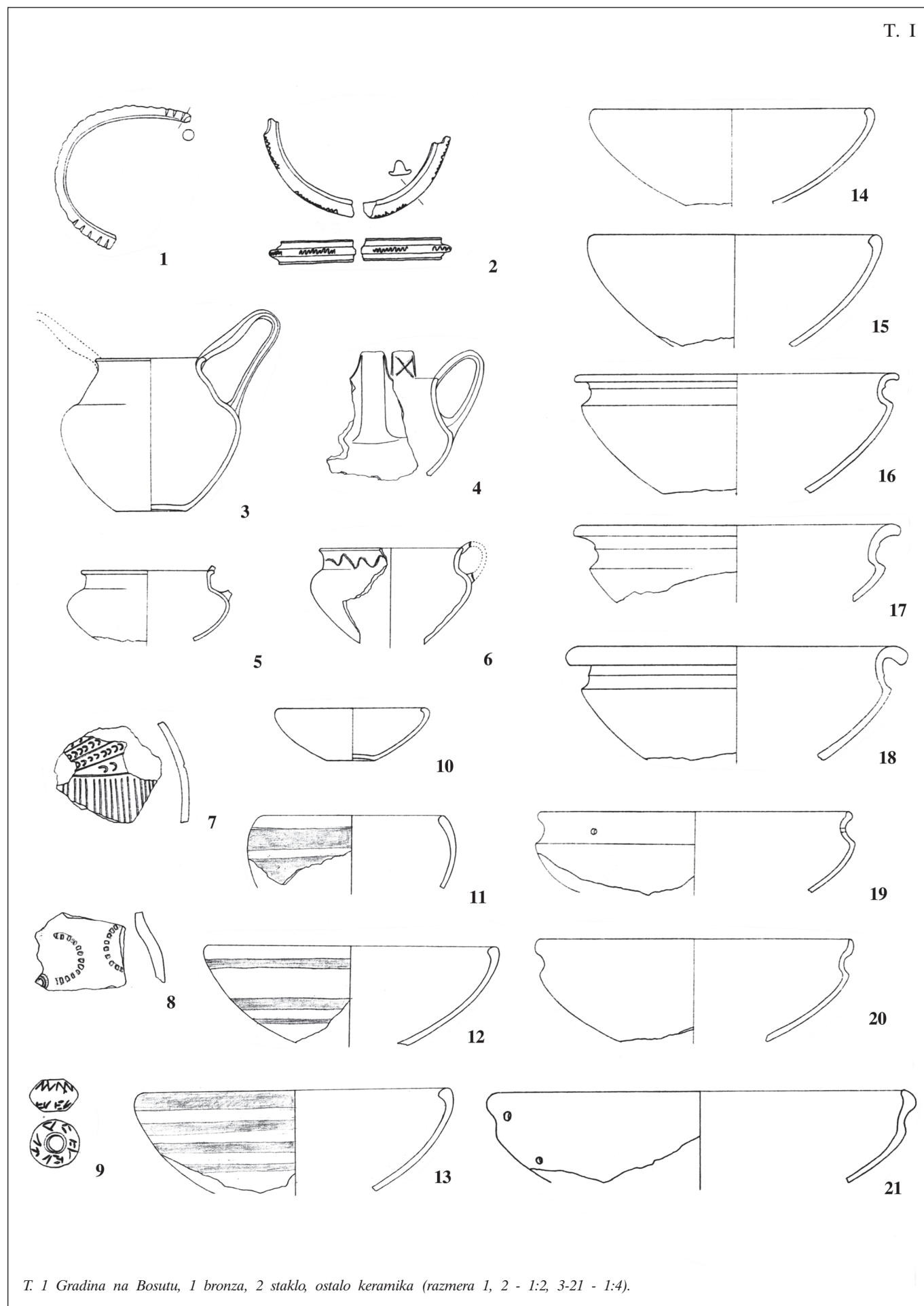
Gradina rises about 10 meters above surrounding fields and dominates over this part of Srijem flatland. It is partially surrounded by the river Bosut and the Struga Creek that flows into the river next to the site. The other side of the site is encompassed by wide and deep defence ditch. A shallow ditch divides Gradina on the larger plateau with dimensions of approximately 150 x 40 m and smaller elevation called Gradac with the area of 50 x 25 m. The excavations of the defence ditch from 1981 and 1984 revealed the extent of the earthwork necessary for construction of such fortification. Some data indicate that at that place the ditch was 35 m wide and 8.7 m deep, which means that the settlement could have been fully encircled with water. The archaeological material dates the construction of this impressive fortification into the Late La Tène period. The reconstruction of the part of the settlement that overlooked the river was impossible because, during high-water periods, Bosut washed away part of the settlement. We don't know much about the construction of the rampart either, because the investigation was concentrated on the area close to the water and the part of the settlement close to the ditch was extensively damaged during the construction of the local road. The reconnaissance showed that the settlement was not restricted only to the area of Gradina, since burned remains of mud

plastering and the La Tène pottery were discovered on the fields northeast of the ditch, over the area of several hectares. Small test excavations on the other side and up the creek Struga revealed remains of kilns and numerous pottery fragments that roughly belong to the same period. All those data indicate that an open settlement covered a large area around the central fortified part.

The oldest La Tène find that could be connected with Gradina on Bosut is a chance find of a fibula of the Duchov type (T. 4.1). Based on the surface finds and the indication that a necropolis could be located on that spot, a small test excavation was also performed at the site Kablarovac, about 800 m east of Gradina. The fragmented pottery, burned human bones, and several burned metal objects discovered there suggested that it is peripheral area of a destroyed necropolis. The discovered objects mainly consist of the parts of costume (Middle La Tène fibula, different bracelet types, pieces of astragal belts, belt buckles of the Laminci type), while the number of discovered weapons was significantly lower (T. 4-5). Those finds could be dated to the period from the end of the 3rd century to the 1st century BC. The discovery of this necropolis in the vicinity of Gradina was extremely important because it sheds new light on the whole complex and opens several questions regarding chronological and cultural determination of this site and its relation to Gradina. However, it is too early to form different hypotheses or conclusions, until the analysis of the excavated material is completed.

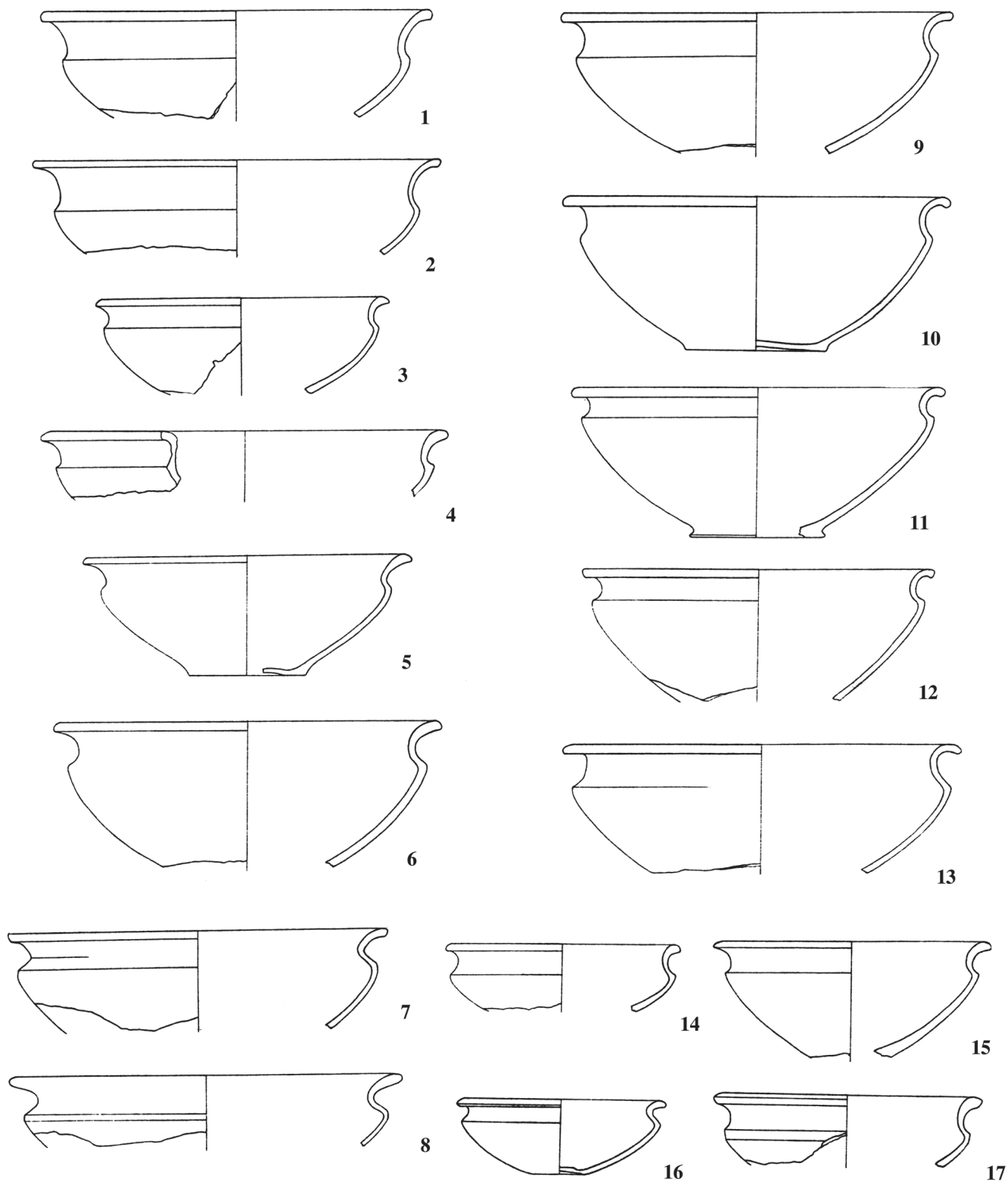
The results achieved so far, already indicate that Gradina on Bosut was one of the most important Late La Tène fortified settlements in the western area inhabited by the Scordisci. The river Bosut that must have flown through endless forests from Eastern Slavonia towards Srijem along the settlements such as those located on Dirov Brijeg, Privlaka, Orolik and Gradina on Bosut, connected this area with the Sava Valley. It seems that Gradina on Bosut was very similar to the fortified settlement located at Privlaka. In both cases the main fortification feature in a deep ditch connected with the river, and the settlement was divided in two. It is possible that this settlement also had rampart protected by the layer of baked earth, such as those discovered at Privlaka and some other places. All those sites have similar characteristics. It is especially true of pottery, which indicates the same economic and cultural framework. They all belong to the period of *oppida* that in this area lasts until the Roman conquest or the beginning of the 1st century AD when these settlements were deserted. It seems that in the Roman period, the area around the river Bosut did not have any importance, since the road towards *Sirmium* went along the southern slopes of the Fruška Mountain, and comes close to *Bacuntius* at only one place, where Pannonian town of *Cibalae* was formed on the basis of the Scordisci settlement.

Translated by H. Potrebica

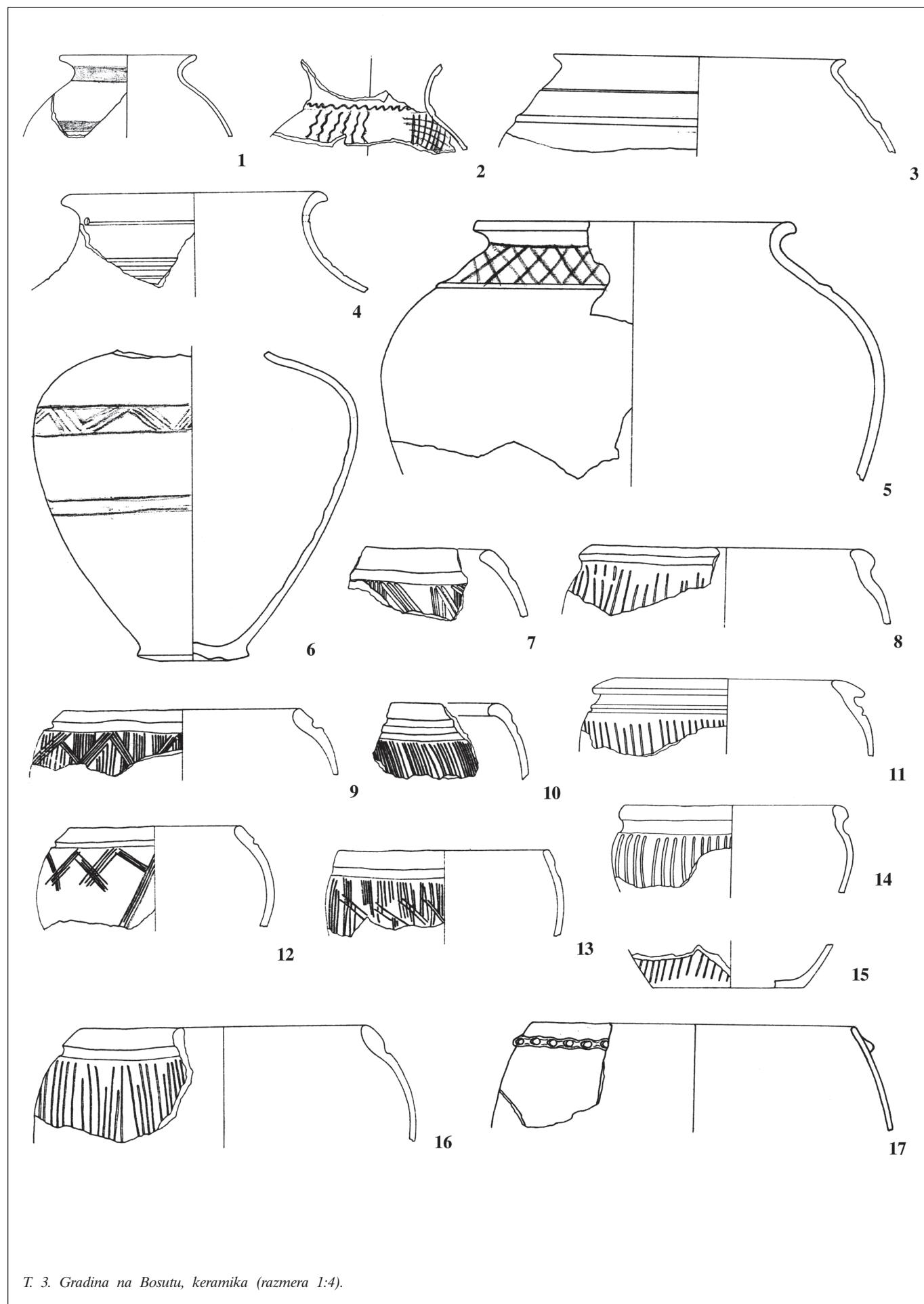

T. I Gradina na Bosutu, 1 bronza, 2 staklo, ostalo keramika (razmera 1, 2 - 1:2, 3-21 - 1:4).

T. II

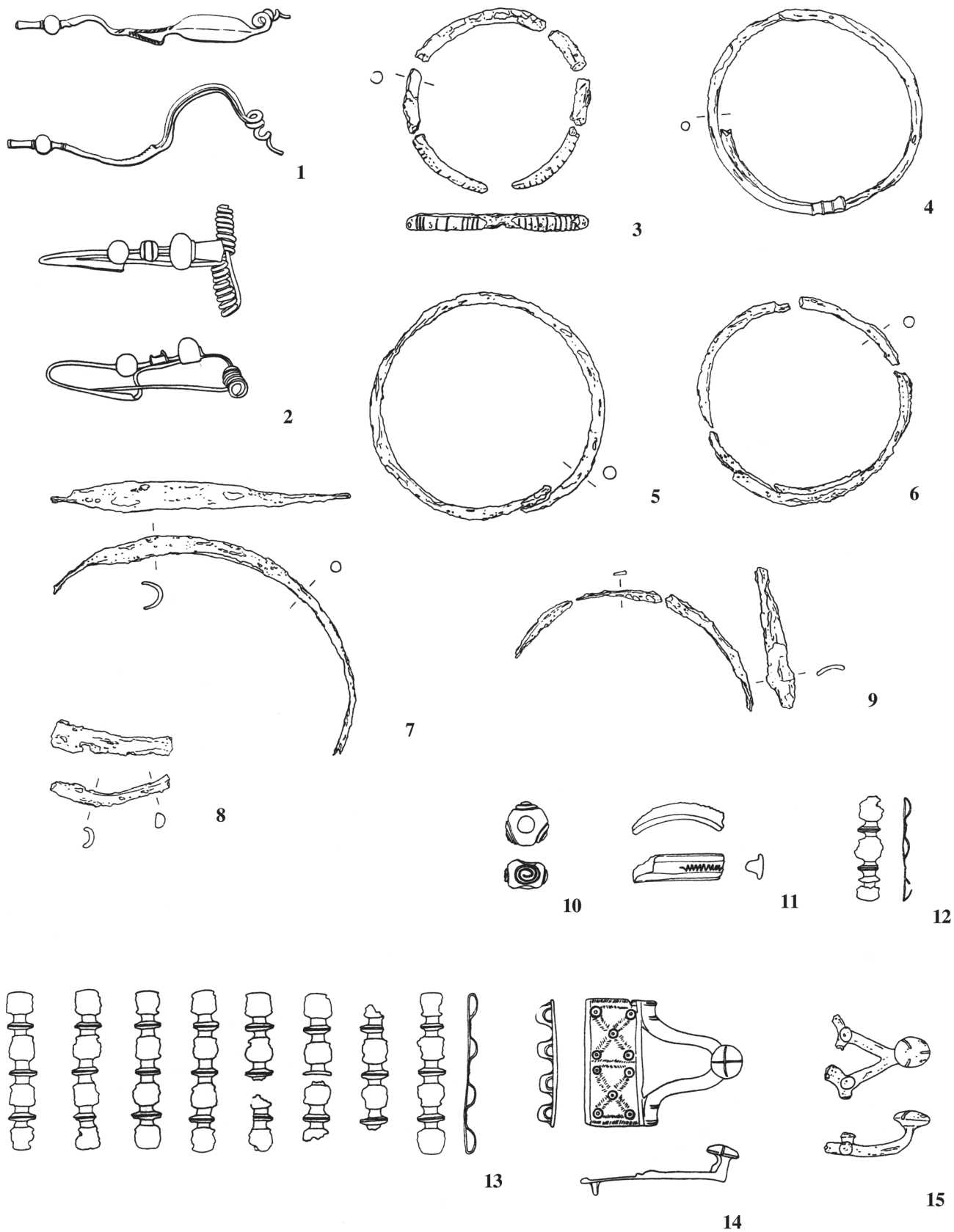
T. 2. Gradina na Bosutu, keramika (razmera 1:4).

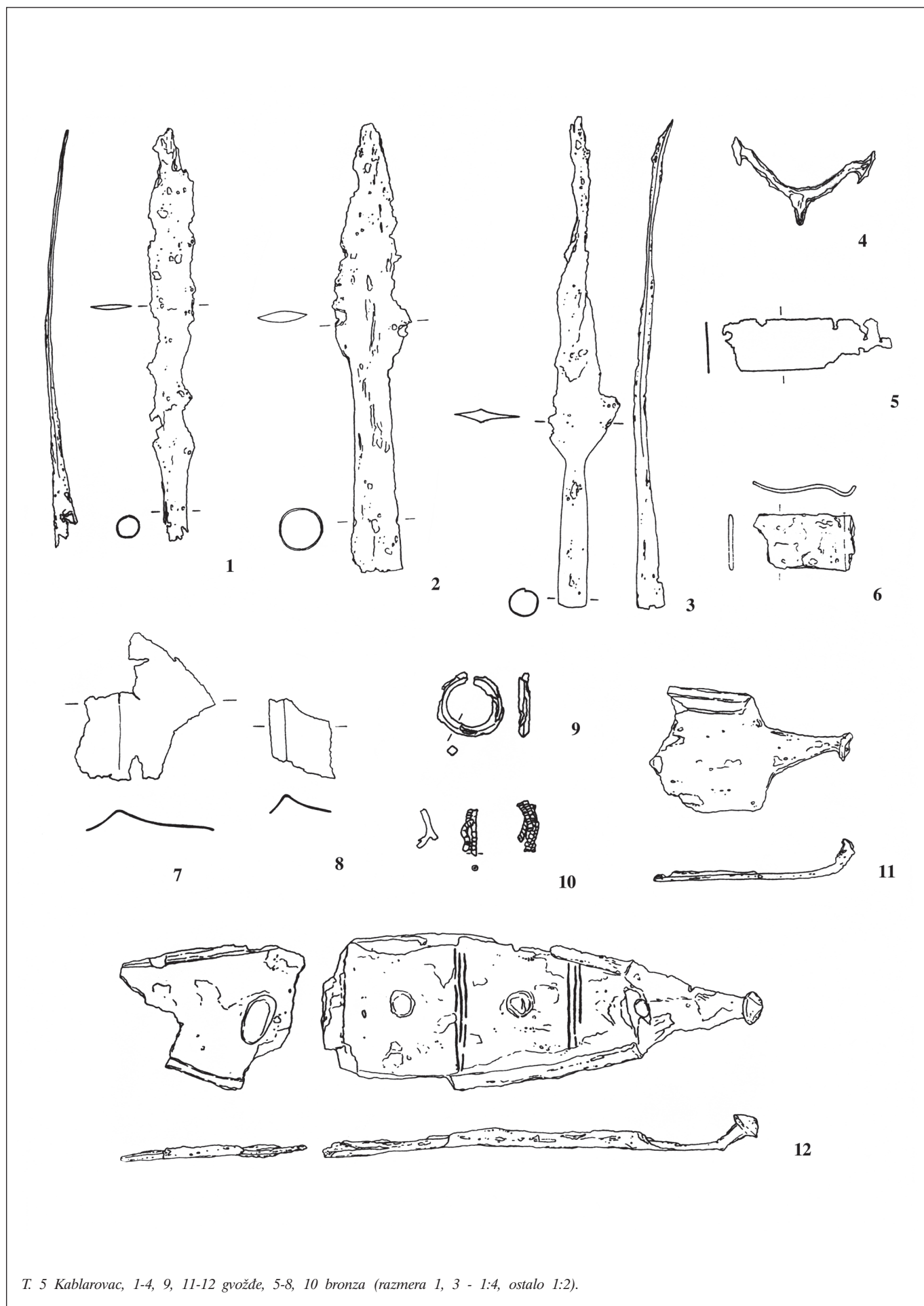
T. 3. Gradina na Bosutu, keramika (razmera 1:4).

T. IV

T. 4 Kablarovac, 1-3, 12-15 bronza, 4-9 gvožđe, 10-11 staklo (razmera 1:2)

T. 5 Kablarovac, 1-4, 9, 11-12 gvožđe, 5-8, 10 bronza (razmera 1, 3 - 1:4, ostalo 1:2).